

Orientalistika õppimine ja uurimine Eestis. I

Tarmo Kulmar

Käesolevas ülevaates vaadeldakse Idamaade keelte ja ajaloo õpetamist ning orientalistika-alast teadustegevust Eestis alates 17. sajandist kuni tänapäevani. Siiski ei ole selles artiklis esindatud kõik Idamaadega seotud valdkonnad. Välja jäävad näiteks vabakutselised orientalistid (ilukirjanduse tõlkimine, esseistika, teater, kunst ja muusika), mis on täiesti omaette suur uurimisteema. Samuti ei käsitleta seekord lähemalt üliõpilasorientalistikat aastatel 1971–1986, orientalistikat Tallinna kõrgkoolides viimastel aastakümnetel ega vaadelda detailsemalt Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi tegevust. Käsitlus on eelkõike kronoloogiline ja deskriptiivne — avaldatud teadusuuringute põhjalikum analüüs kitsamate uurimisvaldkondade ja autorite kaupa seisab veel ees, nii nagu pole seni ette võetud ka EAO *Sõnumitooja* süsteemset uurimist. Aines on jagatud viide suurde perioodi vastavalt Eesti ajaloo ja Tartu Ülikooli ajaloo etappidele: 17. sajand (Rootsi-aegne ülikool), 19. sajand (Vene keiserlik ülikool), Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1940, Nõukogude okupatsiooni aeg 1944–1991 ja taasiseseisvunud Eesti aeg. Nõukogude periood on omakorda jaotatud kahte ossa: orientalistika Eestis ja eksiidis. Kahe viimase perioodi puhul uuritakse orientalistika-alast tegevust Eestis erinevates keskustes.

1. Rootsi-aegne Tartu Ülikool

Idamaade keelte õppimine ja orientalistika-alased uuringud algasid Eestis 1632. a asutatud *Academia Gustaviana* ajal. Orientalistika oli õppeaineks filosoofiateaduskonnas, kus oli ette nähtud heebrea, kaldea, süüria ja araabia keele professor, millega oli ühitatud kreeka keele õpetamine. Sellel ametikohal oli aastatel 1632–1633 Johann Weideling, kelle järglaseks määrati Joachim Movius. Kuna viimane Tartusse ei ilmunud, täitis professuuri 1636–1641 *Academia Gustaviana* enda vilistlane Salomon Matthiae. Aastatel 1641–1649 oli professoriks hilisem Liivimaa superintendent ja Turu piiskop Johan Georg Gezelius. Ülikooli Tartu-perioodi viimane orientalistikaõppejõud 1650–1656 oli Ericus Holstenius, kes kaitses 1645. a samas magistriraadi. ja andis välja kreeka keele grammatika. *Academia Gustavo-Carolina* ajal ja hiljem Pärnu-perioodil oli Ida keelte ja kreeka keele professoriks 1691–1698 Gabriel Skragge, kes pööras suurt tähelepanu heebrea grammatikateooriale ja juhendas väitekirjade koostamist. 1698. a tegutses lühikest aega Johan Uppendorff, pärast teda õpetas aastatel 1699–1701 heebrea, eraviisil ka süüria, kaldea ja uusheebrea keelt Daniel Eberhard. Viimane orientalistikaõppejõud Ericus Fahlenius pidas aastatel 1701–1710 loenguid vana- ja uusheebrea, kaldea, araabia ja pärsia kirjandusest, uuris arabistikat ja judaismi, juhendas Vana Testamenti ja Talmudit käsitlevaid väitekirju. Hebreastika ja hilisjuudi filosoofiaga tegeles aastatel 1705–1707 filosoofiaõppejõud Carolus Schulten, kes tõlkis koos pastor Johann Elias Pastelberg(er)iga ladina keelde keskaegse juudi teadlase rabi Jehuda Lebhi töid, millest Pastelberg(er) avaldas Pärnus ka eestikeelse katkendi. Rootsi-aegse ülikooli Pärnu-periood oli orientalistika osas 17. sajandil kõige viljakam aeg, kuna seda soodustasid tihedad sidemed Utrechti ülikooliga.¹

2. Keiserlik Tartu Ülikool 1802–1918

1802.a taastatud ülikoolis toimus orientalistika-alane uurimistöö usuteaduskonna ja filosoofiateaduskonna juures, vastavate teemadega tegelesid saksa või baltisaksa päritolu teadlased. Usuteaduskonnas olid uurimisvaldkon-

¹Vt lähemalt Alexander von Bulmerincq. Orientalistika õpingud Tartu rootsiaegses ülikoolis. — Usuteadusline Ajakiri, 1932, lisavihik nr 3; Eduard Tennmann. Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. Tartu, 1932; Pent Nurmekund. Orientalistika. — Tartu Ülikooli ajalugu I. 1632–1798. Toimetanud Helmut Piirimäe. Tallinn: Valgus, 1982, lk 203–205.

dadeks semitistika ja Lähis-Ida vanad usundid, filosoofiateaduskonnas aga eelkõige indoeuropeistika ja orientalistika.

Usuteaduskonna eksegeetika kateedri semiidi keelte õppejõududeks olid aastatel 1801–1820 Wilhelm Friedrich Hezel, 1820–1829 Samuel Gottlieb Rodolf Henzi, 1820–1834 Adolf Friedrich Kleinert, 1833–1858 Johann Karl Friedrich Keil ja 1859–1861 Johann Heinrich Kurtz. 1861. a loodi usuteaduskonnas semiidi keelte kateeder, kus õpetasid 1861–1870 J. H. Kurtz, 1871–1895 Heinrich Ferdinand Mühlau ja 1900–1918 Otto Emil Seesemann. Algul dotsendina, seejärel professorina juhatas kateedrit aastatel 1873–1898 Johann Christoph Wilhelm Volck, kes oli seal õppejõuks olnud juba 1861–1864. 1898–1918 juhatas kateedrit prof. Alexander von Bulmerincq (1868–1938). A. F. Kleinert oli 1834. a hakanud õpetama pärsia, K. F. Keil 1837. a sanskriti keelt.² 1865. a eraldati semitistikast ülejäänud orientalistika, mille õpetamine allutati ajaloo-keeleteaduskonna saksa keele ja võrdleva keeleteaduse kateedri. Aastatel 1865–1898 juhatas seda sanskritoloog Leo Meyer (1830–1910); tema ajal olid sanskriti keele ja võrdleva keeleteaduse eradotsentideks 1884–1885 Friedrich Knauer ja 1886. a Aleksander Aleksandrov.³ Eriti teenekalt arendas indoloogiat 19. saj II poolel Leopold von Schroeder (1851–1920), kes töötas algul vanaindia keele ja kirjanduse eradotsendina. Kaitsnud 1879. a doktorikraadi võrdleva keeleteaduse alal, sai ta 1882. a sanskriti keele ja kirjanduse dotsendiks. Ta töötas Tartus 1894. aastani, mil oli sunnitud venestusaja alguse tõttu lahkuma Austriasse, kus sai professoriks Innsbrucki ja Viini ülikoolis ning Viini Teaduste Akadeemia tegevliikmeks. Ta on tõlkinud hulgaliselt sanskriti- ja paalikeelseid hinduistlikke ja budistlikke tekste ning avaldanud palju olulisi uurimusi ja India-ainelisi draamasid.⁴ Aastatel 1898–1918 oli samas kateedrijuhataja ning sanskriti keele ja võrdleva keeleteaduse professor Dmitri Kudrjavski (1867–1920), kes avaldas sanskriti õpiku ja lugemiku. Sansk-

²Vt lähemalt Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen. Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002, lk 35–76; Lembit Raid. Tartu Ülikooli usuteaduskond 1632–1940. Teatmik. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1995, lk 29–34; Kalle Kasemaa. Die religionsgeschichtliche Forschung an der Universität Tartu. — Mitteilungen für Anthropologie und Religionsgeschichte (MARG), B. 9: In memoriam Alfred Rupp (1930–1993), Münster: Ugarit-Verlag, 1994, S. 141–148.

³Vt lähemalt Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen, lk 119–132, 138–139; Ago Künnap. Filoloogia. — Tartu Ülikooli ajalugu II, lk 179–181, 338.

⁴Vt lähemalt Linnart Mäll. Leopold von Schroederi tegevusest Tartu Ülikoolis. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975; Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen, lk 132–138.

riti lühikursus kuulus filosoofiakursuse õppekavasse. Algul loeti seda keelt ladina transliteratsioonis, D. Kudrjavski ettevõtmisel juba devanaagaris.⁵

Esimesed eestlastest Ida-huvilised olid seotud Õpetatud Eesti Seltsiga (näiteks Friedrich Robert Faehmann ja Friedrich Reinhold Kreutzwald). Tartu Ülikooli eesti keele lektor dr Mihkel Veske õpetas ka sanskriti keelt. Võrdlevat keeleteadust ja usundilugu uuris Tartu Ülikoolis esimesena Kaug-Ida keeltega tegelnud *dr. iur.* Karl August Hermann (1851–1909), ent tema kirjutised sumeroloogiast, sinoloogiast ja turkoloogiast jäid populaartasemele.⁶ 19. sajandil said Tartu Ülikoolis hariduse geoloog ja Iraani looduse uurija Adolph Goebel (1826–1895),⁷ vene sanskritoloogia rajaja Robert H. Lenz (1808–1836),⁸ sanskritist ja indoeuroopa muinasreligiooni uurija Peter von Bradke (1853–1897), iranist-ossetoloog Reinhold Otto Georg von Stackelberg (1860–1907), Idamaade filosoofia tundja krahv Hermann Alexander Keyserling (1880–1946). Lühikest aega õppisid Tartu Ülikoolis veel mitmedki, kes hiljem said tuntuks *studia humaniora orientalia* vallas.⁹

3. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1940

Selle perioodi tuntumad orientalistid tegutsesid usuteaduskonnas. Professor Eduard Tennmanni järglaseks võrdleva usuteaduse õppetoolil sai tema õpilane *mag. theol.* Uku Masing (1909–1985), kes tegeles ennekõike Vana Testamendi teaduse ja semitistikaga, kuid uuris põhjalikumalt ka budismi, taoismi ja teisi mittesemiitlikke religioone.¹⁰ Vana Testamendi õppetoolil õpetas kuni surmani professor *dr. theol.* Alexander von Bulmerincq, kes võrdleva semitistina on käsitlenud orientaalset problemaatikat

⁵Vt lähemalt Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen, lk 139–143.

⁶Vt lähemalt Пэнт Нурмекунд. На пороге эстонской алтаистики. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VIII. Tartu, 1979; Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen, lk 144–148.

⁷Vt lähemalt В. Кисляков. А. Гебель, питомец Тартуского университета — исследователь Востока. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VIII. Tartu, 1979.

⁸Vt lähemalt А. Куликова. Р. Х. Ленц в истории отечественной индологии. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VIII. Tartu, 1979.

⁹Vt lähemalt Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen, lk 173–179.

¹⁰Vt nt Hugo Masing. The Word of Yahweh. — Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis, B. XXXIX, 4, Tartu, 1936 (lk 1–60); kogumik Uku Masing. Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt. Tartu: Ilmamaa, 1993.

ka laiemalt.¹¹ Õpinguid alustas hilisem maailmakuulus süüria kirikuloo ja Ees-Aasia religiooniloo allikate tundja *dr. theol.* Arthur Vööbus (1909–1988), kes kaitses doktoriväitekirja II maailmasõja ajal ja emigreerus 1944. a Läände.¹²

Orientalistika-alane õppetöö toimus valikkursuste vormis. Usuteaduskonnas õpetas Bulmerincq aastatel 1919–1938 heebrea, aramea, süüria, araabia ja etioopia keelt ning tõlgendas Koraani. Tema tööd jätkas 1933. aastast Uku Masing, kes õpetas lisaks loetletutele 1934. a sumeri keelt ja aastatel 1938–1939 taoismi filosoofiat. Eduard Tennmann (1878–1936) käsitles aastatel 1920–1936 India, Hiina, Jaapani, Iraani, Vana-Egiptuse ja semiidi rahvaste usundilugu. Alates 1934. aastast õpetas heebrea, aramea ja akadi keelt ning juudi ajalugu ja avaldas uurimusi juudi filosoofiast Lazar Gulkowitsch (1899–1941). Filosoofiateaduskonnas õpetasid Ida keeli võrdleva keeleteaduse professorid: 1930. a Max Vasmer sanskritti, aastatel 1921–1938 Ernst Kieckers sanskritti, paali, vana- ja uuspärsia keelt ning kommenteeris veedade ja Kālidāsa tekste, 1938–1940 Peeter Arumaa veedade, sanskriti ja vanapärsia keelt. Aarne Michael Tallgren (1885–1945) luges 1923. a Vana-Ida arheoloogiat, Gustav Suits (1883–1956) 1935. a Idamaade teatri erikursust.¹³ Elavnes huvi sinoloogia vastu. Saksamaal hiina keelt õppinud prof. E. Kieckers kommenteeris 1933–1934 Mengzi filosoofiat, Sorbonne'i Elavate Idakeelte Instituudis õppinud õigusajaloo professor *dr. iur.* Leo Leesment (1902–1986) õpetas 1933–1934 ja 1937. a hiina õiguse erikursuse raames hiina keelt,¹⁴ nende juures omandas hiina keele algteadmised Pent Nurmekund, kes kuni 3. detsembrini 1936 kandis nime Arthur Roosmann (1906–1996).¹⁵ 1935. a asutati L. Leesmendi init-

¹¹Tuntuim teos: Alexander von Bulmerincq. *Der Prophet Maleachi*. B. 1: Einleitung in das Buch des Propheten Maleachi. Dorpat: Mattiesen, 1926. B. 2: Kommentar zum Buche des Propheten Maleachi. Tartu: Mattiesen, 1932.

¹²Arthur Vööbus. *Munklus Süürias, Mesopotaamias ja Pärsias kuni X sajandini, selle ajalooline areng ja kultuurilooline tähendus: Usuteaduse doktori väitekirja*. Tartu, 1943. (Käsikiri).

¹³Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kavad 1919–1927; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute kavad 1928–1940.

¹⁴Tema kohta vt Tarmo Kulmar. *Ajaloolane, orientalist, eeskätt õigusteadlane: Leo Leesment 80*. — *Keel ja kirjandus*, 4, 1982, lk 219; Märt Läänemets. *Leo Leesmendi panus Eesti orientalistikasse*. — *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat (Annales Litterarum Societatis Esthonicae)* 2002. Tartu, 2004, lk 91–97.

¹⁵Tema kohta vt Tarmo Kulmar, Linnart Mäll. *Pent Nurmekund 75. Kümnevõistleja humanitaarias*. — *Keel ja Kirjandus*, 12, 1981, lk 756–758; Tarmo Kulmar. *Eesti keeleteaduse elav legend*. — *Keel ja Kirjandus*, 11, 1995, lk 733–735.

siatiivil Eesti Akadeemiline Orientaalselts (EAO), mis suleti 1940. a. EAO valmistas 1939. a ette köite *Akadeemilise Orientaalseltsi Kirjutisi*, mille trükk aga hävitati 1940. a suvel NSV Liidu võimude poolt. Seltsi liikmeiks olid valdavalt õppejõud (näiteks 1939. a 24 õppejõudu ja 6 üliõpilast).¹⁶

Idamaade ajalugu õpetati Tartu Ülikoolis vanaaja erikursuste raames. Aastail 1921–1936 vanaaega õpetanud dotsent Aleksander Priidik (1864–1936) pidas loenguid Vana-Egiptusest ja Ees-Aasiast. Idamaade ajaloo täielik kursus omandati seminarides.¹⁷ Ka Eesti Vabariigi gümnaasiumiõpikutes käsitleti põhiliselt Idamaade vana- ja keskaega.¹⁸

4. Nõukogude okupatsioon Eestis 1944–1991

4.1. Orientalistika Tartu Riiklikus ülikoolis ja EELK Usuteaduse Instituudis 1944–1990

Tartu Riiklikus Ülikoolis Idamaade keeli 1955. aastani ametliku õppekava raames ei õpetatud. D. Kudrjavski juures õppinud Villem Ernits (1894–1982) õpetas vähestele huvilistele eraviisiliselt sanskriti ja L. Leesment hiina keelt. Olukord muutus ja järjepidev Idamaade keelte õpetamine taastus 1955. a, kui Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis romanistika alal aastal 1935 magistrikraadiga lõpetanud ja seejärel end Idamaade keelte alal mitmes Lääne-Euroopa ülikoolis täiendanud Pent Nurmekund kinnitati TRÜ võõrkeelte kateedri õpetaja (vanemõpetaja 1963, filoloogiakandidaat 1968, dotsent 1975) kohale. 10. veebruaril 1955 pidas tema ellukutsutud hiina keele ring esimese koosoleku. 1963. aastani oli hiina keele vastu suur huvi, nii et ringi tegevust kajastati koguni Hiina RV ajakirjanduses.¹⁹ Peatselt hakkas V. Ernits õpetama sanskriti keelt, Johannes Paljak pärsia keelt,

¹⁶Vt lähemalt Пэнт Нурмекунд. Китаеведение в Тартуском университете. — Төид orientalistika alalt II, 2. TRÜ Toimetised 313. Tartu, 1973; Karl Martinson, Uku Toom. Akadeemilistest seltsidest Tartu Ülikoolis 1920–1940 ja nende liikmeskonnast. Uku Toom, Karl Martinson. Tartu Ülikooli akadeemiliste seltside tegevusest. — Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist IV. Tallinn, 1983.

¹⁷Jaan Konks. Andmeid ajaloo õppejõudude õppe- ja teadustöö kohta Tartu Ülikoolis 1919–1940. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi X. Tartu, 1981.

¹⁸Näit Jaan Konks. Vanaaeg: Ajaloo õpperaamat keskkooli/progümnaasiumi I klassile. Tartu, 1935, 1937; Jaan Konks. Vana- ja keskaeg: Ajaloo õpperaamat progümnaasiumi III ja reaalkooli I klassile. Tartu, 1938, 1939.

¹⁹S. Kild. Siit nad alustavad. — Edasi, 19. mai 1964.

polüglotina oli P. Nurmekund võimeline õpetama veel teisigi keeli (hindi, jaapani, türgi, araabia, suahiili, mongoli, vietnami, amhaara, vanaegiptuse jmt). Väljaspool ametlikke õppeplaane seisva vabatahtliku õppetöö baasil kujunes aastail 1956–1957 välja orientalistikakabinet, mille juhendajaks sai P. Nurmekund 1956. aastal. Juba tookord jagunes õppijaskond kahte rühma: ühed vajasisid Idamaade keeli oma eriala tarbeks (eriti looduse ja täppisteaduste üliõpilased), teisi huvitas Ida kultuur ja ajalugu (võrdlemisi väike arv filoloogia- ja ajalooüliõpilasi). 1960. aastate algul tihenesid sidemed NSV Liidu teiste idauurimiskeskustega. Osa orientalistikakabinetis alustanud siirdus edasi õppima mujale: aastatel 1961–1964 oli Ülo Sirk (sünd. 1935) indoneesia keele aspirantuuris NSV Liidu TA Orientalistika Instituudis (filoloogiakandidaat 1965, seejärel sama instituudi kauaaegne teadur ja vanemteadur), Linnart Mäll (sünd. 1938, ajalookandidaat budoloogia alal 1985), Haljand Udam (1936–2005, filoloogiakandidaat pärsia keele alal 1971) jt õppisid 1963. a keeli Taškendi ülikoolis, 1964. aastast stažeeris L. Mäll Moskvast TA Orientalistika Instituudis akadeemik Nikolai Konradi ja Oktjabrina Volkova juhendamisel sanskriti, paali, tiibeti ja tamiili keeli ning india filosoofiat.²⁰ Mitmed P. Nurmekunna juures alustanutest (Andres Ehin, L. Mäll, Olga Prints, Ly Seppel, Agu Sisask, H. Udam, Ülle Udam jt) on hiljem tegutsenud viljakalt religioossete ja filosoofiliste tekstide ning ilukirjanduse tõlkijatena.²¹ L. Mäll hakkas 1968. aastast orientalistikakabinetis õpetama sanskriti, paali ja tiibeti keelt, 1979. aastast ka klassikalist hiina keelt. L. Mäll sattus 1972. aastal NSV Liidu julgeolekuteenistuste rünnakute alla ja vallandati TRÜ üldajaloo kateedri vanemõpetaja kohalt. 1973. aastast töötas ta orientalistikakabineti inseneri ametikohal. Tema ajalookandidaadi väitekirja kaitsmine viibis võimude vastutöötamise tõttu kuni 1985. aastani. TRÜ juhtkonna nõudmisel, mis oli initsieeritud NSV Liidu julgeolekuorganite poolt, tuli 1983. a orientalistikakabinet ümber nimetada ja see tegutses kuni aastani 1986 Ida keelte õppekabineti nime all. Juri Lotmani ja L. Mälli initsiatiivil loodi TRÜs 1983. a orientaliste ja semiootikuid ühendav Ajaloo ja Semiootika Laboratoorium. See teadusasutus, mida juhendasid professorid Juri Lotman ja Herbert Ligi ning juhatas L. Mäll, tegutses 1988. aastani.

Ajapikku võitis TRÜ orientalistikakabinet üha laiemat rahvusvahelist tunnustust. P. Nurmekund tegeles Kesk-Aasia, eriti dungani keelte võrdleva

²⁰Söbralikus peres. — Edasi, 7. nov. 1963; Indoloogia radadel. — Edasi, 2. dets. 1966.

²¹Vt Linnart Mäll. TRÜ orientalistikakabineti tegevusest. — Keel, mida me harime. Tallinn, 1976.

lingvistikaga ja orientalistika ajalooa,²² alates 1960. aastate keskpaigast L. Mälli indoloogia, tibetoloogia ja budoloogiaga, hiljem ka sinoloogiaga.²³

Aastail 1968–1981 ilmus TRÜ *Toimetiste* sarjas 7 köidet *Töid orientalistika alalt*.²⁴ Orientalistide töid avaldati ka teistes orientalistikakabineti ja muudes TRÜ teadusväljaannetes, nagu *Terminologia Indica*,²⁵ *Studia orientalia et antiqua* ja *Töid semiootika alalt*. Orientalistikakabinet arendas teaduslikke sidemeid esmajoones Moskva, Leningradi ja Kesk-Aasia teaduskeskustega, aga kirjavahetust peeti ka Euroopa ja USA õpetlastega. P. Nurmekunna ja L. Mälli korraldamisel toimus 1968. a orientalistikakabineti õpilaste teaduskollokvium²⁶ ja tähtsündmustena 1965. ja 1975. a üleliiduline teaduskonverents.²⁷ Eesti kultuuri jaoks said vaadeldaval perioodil väga oluliseks viljaka uurijana tuntuks saanud L. Mälli humanistlike baastekstide kommenteeritud tõlked sanskriti, paali ja klassikalise hiina keelest eesti keelde: *Bhagavadgītā*, *Bodhitšarjāvatāra*, *Dhammapada*, *Daodejing*, *Lunyu* jt.²⁸

²²P. Nurmekunna tööde valikbibliograafiat vt Tarmo Kulmar, Linnart Mäll. Pent Nurmekund 75. Kümnevõistleja humanitaarias. — Keel ja Kirjandus, 12, 1981, lk 757–758.

²³L. Mälli tööde valikbibliograafiat sellest perioodist vt Linnart Mäll. Nulli ja lõpmatuse kohal. — Eesti mõttelugu, 21. Tartu: Ilmamaa, 1998 (teine trükk: Tartu: Ilmamaa, 2003), lk 368–370. Tema tegevuse kohta vt lähemalt Märt Läänemets. Linnart Mäll ja Tartu orientalistika. — Keel ja Kirjandus, 11, 1995, lk 736–745.

²⁴Töid orientalistika alalt I. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 201. Tartu, 1968; Töid orientalistika alalt II, 1. TRÜ Toimetised 309. Tartu, 1973; Töid orientalistika alalt II, 2. TRÜ Toimetised 313. Tartu, 1973; Töid orientalistika alalt III. TRÜ Toimetised 392. Tartu, 1976; Финно-угорские народы и Восток. — Töid orientalistika alalt IV. TRÜ Toimetised 455. Tartu, 1978; Дунгановедение. — Töid orientalistika alalt V. TRÜ Toimetised 507. Tartu, 1979; Языки и культура народов Востока и их рецепция в Эстонии. — Töid orientalistika alalt VI. TRÜ Toimetised, 558. Tartu, 1981.

²⁵Terminologia Indica I. Tartu: TRÜ Kirjastus, 1967.

²⁶Orientalistikakabineti I aastakollokviumi materjalid. Tartu, 1968.

²⁷Haljand Udam. Orientalistikakonverents Tartus. — Keel ja Kirjandus, 5, 1965; Soomeugri rahvad ja Idamaad. Orientalistikakabineti teaduslik konverents 12.–14. XI 1975: Ettekannete teesid. Tartu: TRÜ Kirjastus, 1975. Konverentside ettekanded on publitseeritud TRÜ Toimetistes nr 201 ja 455.

²⁸Vt Dhammapada. — Loomingu Raamatukogu, 24, 1977 (teine trükk raamatus Budismi pühad raamatud. I. Tartu: Lux Orientis, 2004, lk 37–113, kolmas trükk: Tartu Ülikooli orientalistikakeskus, Tartu: Budismi Instituut, 2005); Laozi. Daodejing. — Loomingu Raamatukogu, 27, 1979; Bhagavadgītā. — Loomingu Raamatukogu, 40/41, 1980 (teine trükk: Tartu: Biblio, 2000); Šāntideva. Bodhitšarjāvatāra. — Loomingu Raamatukogu, 3/4, 1982; Konfutsius. Vesteid ja vestlusi. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

Eesti juhtivad orientalistid esinesid üleliidulistel konverentsidel, nõupidamistel ja sümposiumidel. 1967. a osales P. Nurmekund Leningradis üleliidulisel orientalistide koordineerimiskonverentsil,²⁹ mille vastukajaks ilmus TRÜs L. Mälli toimetatud teaduskogumik *Terminologia Indica*. 1968. a esinesid L. Mäll ja P. Nurmekund Dušanbes rahvusvahelisel konverentsil “Kesk-Aasia ajalugu, arheoloogia ja kultuur Kušaanide ajastul”,³⁰ Iga-aastastest turkoloogia- ja afrikanistikafoorumitest võttis osa P. Nurmekund, indoloogia- ja sinoloogiakonverentsidest L. Mäll. Elavalt reageeriti NSV Liidu TA Orientalistide Assotsiatsiooni asutamisele 1980. a. 1981–1989 osales L. Mäll ettekannetega assotsiatsiooni teadusnõupidamistel. 1986. a loodi NSV Liidu TA Orientalistide Assotsiatsiooni Eesti grupp, kuhu kuulusid Jaan Konks, Tarmo Kulmar, L. Mäll, P. Nurmekund ja Peeter Tulviste. 1968. aastast on L. Mäll ka *American Oriental Society* liige.

L. Mälli algatusel loodi 1972. a Tartu Ülikooli ÜTÜ ajalooringi orientalistikasektsioon ning 1977. a L. Mälli ja T. Kulmari ühisel ettevõtmisel initsiatiivil ÜTÜ orientalistikaring (aastail 1984–1987 võrdleva kultuuri- loo ja orientalistika ringi nime all). Väga osavõtjaterohked olid aastatel 1975–1985 toimunud orientalistikaringi vilistlaskonverentsid, kus esinesid mitmed Eesti kultuuritegelased. Uurimisteemade ring oli väga lai: indoloogia, budoloogia, tibetoloogia, sinoloogia, egiptoloogia, assürioloogia, islamistika, aga ka Kolumbuse-eelse Ameerika kõrgkultuurid. Üliõpilaste-na oli esinejate seas mitmeid hilisemaid teadlasi (Märt Läänemets, Andres Herkel, Ülo Valk, T. Kulmar, Sergei Stadnikov jt), kes tegelevad orientalistikaga tänapäevani.³¹ Kahjuks jäid ettekanded enamasti käsikirja, sest Nõukogude tsensuur ei võimaldanud neid publitseerida.

1988. a taastati Eesti Akadeemiline Orientaalselts, mis andis aastail 1988–1991 välja infolehte *EAO Sõnumitooja*, kus avaldati ka klassikaliste tekstide ja tuntud orientalistide tööde tõlkeid ning seltsi liikmete lühisuurimusi.³² Kuna *EAO Sõnumitooja* (tiraaž kuni 30 000 eksemplari) andis korralikku sissetulekut, oli seltsil võimalik arendada Hiina RV ettevõtete ja

²⁹Pent Nurmekund. Orientalistika ühest päevaprobleemist. — Tartu Riiklik Ülikool, 21. aprill, 1967.

³⁰Kušanoloojate foorum Dušanbes. — Edasi, 24. nov. 1968.

³¹Vt selle kohta Tarmo Kulmar. Üliõpilasorientalistika hiilgeaeg 1971–1983. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXX. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998, lk 106–114.

³²Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi Sõnumitooja. Nr 1–2, jaanuar 1989 — 23.–24., detsember 1989; 1 (25), jaanuar 1990 — 12 (36), detsember 1990; 1 (37), jaanuar 1991 — 10 (46) 1991.

organisatsioonidega, delegatsioonide ning ülikoolidega teadlaste ja üliõpilaste vahetust. 24. novembril 1989. a loodi võrdleva kultuuriloo ja orientalistika ringi liikmete poolt ka üliõpilasselts *Humanitas* (esimene esimees Raivo Ruusalepp), mis tegutses kuni 1991. aastani. Orientalistika-alase õppe-, teadus- ja kunstiloometöö edendamiseks asutati 1989. a kevadel Eesti Orientalistika Fond.³³

Ajaloo osakonnas õpetas 1945. a kevadsemestril õppeülesannete täitjana Vana-Idamaade ajalugu U. Masing, sama aasta sügisest kirjandusteadlane Eduard Ertis (sünd 1915), uuemaid perioode nn koloniaalmaade ajaloo kursuse raames kuni oma vallandamise ja Siberisse küüditamiseni 1945. a juunis Peeter Tarvel (1894–1953), ja seejärel Jaan Konks (1902–1988, dotsent 1945, ajaloodoktor 1962, professor 1963).³⁴ 1958. a hakkas E. Ertise järel vanaaja ajalugu õpetama Märt Tänav (sünd 1934, ajalookandidaat 1974, dotsent 1978). Idamaade ajalugu keskajast kuni uusima ajani (alates 1964. aastast nimetatakse Aasia ja Aafrika maade ajalooks) luges J. Konks, kes 1962. a loovutas uusima aja perioodi loengud Olaf-Mihkel Klaassenile (sünd. 1929, vanemõpetaja 1966, ajalookandidaat 1970, dotsent 1975, ajaloodoktor 1992)³⁵. Nad on koostanud rea õppevahendeid, millest 1960. ja 1970. aastatel ilmunud uusaega ja uusimat aega käsitlevad kirjutised on kantud nõukogude ideoloogia vaimust ja sisaldavad kohati vulgaarmarksiistlikke hinnanguid.³⁶ O.-M. Klaassen on õpetanud orientalistikakabinetis aastail 1962–1966 indoneesia keelt ning on asjatundja Eesti ning Aasia ja Aafrika suhete alal.³⁷ L. Mäll õpetas üldajaloo kateedris Aasia ja Aafri-

³³Nagu paljud teisedki niisugused fondid, EOF tegelikult ei käivitunud ja lakkas 31.03.1999 seoses mittetulundusühingute kohustusliku ümberregistreerimisega olemast.

³⁴Vt Hilda Moosberg. TRÜ ajaloo-osakonna nõukogulikaks kujunemine 1944–1946. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi VII. Tartu, 1979.

³⁵Olaf-Mihkel Klaassen. Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918–1940: Doktoridissertatsioon. Tartu, 1992 (Käsitöö Tartu Ülikooli raamatukogus). Vt ka Mart Siiraja. Eestist ja eestlastest Aafrikas. — Akadeemia, 2, 1993, lk 393–409.

³⁶Jaan Konks. Aasia ja Aafrika maade keskaeg I (1976, 1978), II (1977), III (1977), Tartu; Jaan Konks. Jaapan keskajal. Tartu, 1975; Jaan Konks. Aasia ja Aafrika maade uusaeg I (1975, 1978), II (1976, 1978), III (1978), Tartu; Olaf-Mihkel Klaassen. Nigeeria ajalugu. Tartu, 1975; O.-M. Klaassen. Indoneesia Vabariigi väljakuulutamise 1945. a. Tartu, 1973; O.-M. Klaassen. Indoneesia 1946. a. Tartu, 1976.; Olaf-Mihkel Klaassen. Aasia ja Aafrika maade uusim aeg I (1976), II (koos J. Konksuga, 1969, 1977), Tartu.

³⁷Vt nt Olaf-Mihkel Klaassen. Loenguid Eesti afroaasiaatika kujunemisloost. Tartu, 1988; Olaf-Mihkel Klaassen. Aasia ja Aafrika 1918–1945 ning kontaktid Eestiga. I–III. Tartu, 1990; Olaf-Mihkel Klaassen. Aasia ja Aafrika 1900–1918 ning kontaktid Eestiga. Tartu,

ka maade ajaloo vana- ja keskaega aastail 1969–1973 vanemõpetajana ning pärast represseerimist aastail 1973–1977 õppeülesannete täitjana.

EELK Usuteaduse Instituut. Kuigi nõukogude ajal valitses ametlikult ateistlik ideoloogia ja luterlik kirik koos oma õppeasutuse, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituudiga oli ühiskonnaelus tagaplaanile surutud, jätkus EELK Usuteaduse Instituudis võrdleva usuteaduse raames ka orientalistikaalane tegevus. Endiselt jätkas oma uurimistööd professor *dr. theol.* Uku Masing.³⁸ 1950. aastate keskel valmis tal *Üldise usundiloo* mahukas käsikiri, samuti loengud budismist, mis hakkasid, nii nagu ka põhijoontes enne Teist maailmasõda valmis saanud paleoaasia rahvaste usundiparalleelidega *Eesti usund*, levima kirjutusmasinal paljundatuna ja said trükkis ilmuda alles 1990. aastatel.³⁹ Paljud tema kirjutised liikusid niiviisi käest kätte, kuid suur osa on ometi seniajani käsikirjas ja ootavad ilmumist. Siiski ilmus temalt teadusajakirjades ka siis mitmeid uurimusi võrdlevast folkloristikast ja indoeuropeistikast ning Lähis-Ida vanadest kultuuridest.⁴⁰ Pikemat aega oli EELK UIs Vana Testamendi professoriks *dr. theol.* Evald Saag (1912–2004), kes õpetas ka Vana-Mesopotaamia keeli. Usuteaduse Instituudi lõpetanu ja hilisem õppejõud Kalle Kasemaa kaitses 1976. a *mag. theol.* väitekirja mandalaste religioonist.⁴¹ Eesti orientalistika ajaloo alaseid artikleid on avaldanud Toomas Paul⁴² (*mag. theol.* EELK UI 1971, *dr. theol.* TÜ usuteaduskond 1994). Teaduslikke töid oli teoloogidel

1992; Olaf-Mihkel Klaassen. Aasia ja Aafrika 16.–19. sajandil ning kontaktid Eestiga. Tartu, 1994.

³⁸Uku Masing kaitses EELK UIs 1948 doktoriväitekirjana teose Uku Masing. Der Prophet Obadja. B. 1: Einleitung in das Buch des Propheten Obadja. — Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B. XLI, 2. Tartu, 1938, lk 1–176. Tema kui semitisti kohta vt ka Kalle Kasemaa. Uku Masing semitistina. — Keel ja Kirjandus, 11, 1995, lk 721–732.

³⁹Uku Masing. Budismist. Tartu: Ilmamaa, 1995; Uku Masing. Eesti usund. Tartu: Ilmamaa, 1995; Uku Masing. Üldine usundilugu. Tartu: Ilmamaa, 2000.

⁴⁰Vt nt Uku Masing. Zur Erklärung der Entstehungsgeschichte der Legende von Barlaam und Joasaph (resümee eesti ja vene keeles). — Töid orientalistika alalt I. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 201, Tartu, 1968, lk 123–139; Uku Masing. Some Remarks on the Mythology of the People of Catal Hüyük (resümee vene keeles). — Töid orientalistika alalt III. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 392, Tartu, 1976, lk 75–92; Uku Masing. Kõuelind ja veesarvik. — Studia orientalia et antiqua II. Tartu: Tartu Ülikooli Toimetised 416, 1977, lk 117–169. Uku Masingu kui orientalisti kohta vt ka Isidor Levin. Uku Masing (11.8.1909 — 25.4.1985). — Ural-Altäische Jahrbücher 59. Berlin: Eurolingua, 1987.

⁴¹Kalle Kasemaa. Mandalasist ja manda usundi gnostilisest lunastusõpetusest: Magistri-väitekirj. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 1975.

⁴²Vt nt Toomas Paul. Uku Masing kui teoloog ja religioonifilosoof. Looming, 9, 1989, lk 1269–1275; Toomas Paul. Uku Masingu usust. — Akadeemia, 7, 1992, lk 1393–1412.

võimalik avaldada EELK aastaraamatutes, harva ka välismaal. Enamasti paljundati neid siiski masinakirjas.

4.2. Eestlastest orientalistid eksilis väljaspool NSV Liitu 1944–1991

Emigratsioonis viibivatest õpetlastest sai *dr. theol.* Arthur Võõbus tuntuks ennekõike süroloogina.⁴³ Keeleteadlasena, aga ka religiooniloolasena on Eestile teinud nime *University of California* emeriitprofessor *dr. phil.* Jaan Puhvel (TÜ audoktor 1991), kes oma võrdleva mütoloogia alaste teoste⁴⁴ ja hetidi keele seletava sõnaraamatu koostajana kuulub maailma juhtivate indoeuropeistide hulka. Kuni varajase surmani ilmus *Rootsis* mitmeid töid folkloristilt *dr. phil.* Ivar Paulsonilt (1922–1966), millest siinkohal tuleb nimetada teedrajavat doktoriväitekirja Põhja-Euraasia hingefenomenoloogiast ja monograafiat paleoaasia rahvaste metshaldjatest⁴⁵

5. Orientalistika Eesti Vabariigis 1991–2005

Nõukogude Liidu kokkuvarisemine ja Eesti iseseisvumine tegi lõpu ateistliku ideoloogia võidutsemisele ja võimaldas orientalistika ja religiooniteadustega taas vabamalt tegelema hakata. Tänapäeval võib vastavad teadus- ja õppetöö laias laastus nelja põhirühma jagada.

Tartu Ülikooli orientalistikakabinetis jätkub Ida keelte õpetamine, Tartu Ülikooli **orientalistikakeskuses** aga indoloogia-, tibetoloogia- ja

⁴³Nt Arthur Voobus. *History of Ascetism in Syrian Orient*. Tema kohta vt K. Raudsepp. *Arthur Võõbus 1909–1988*. Toronto, 1990; *The Professor Arthur Võõbus Collection of Syriac Manuscripts on Film and the Institute of Syriac Manuscripts Studies*. Chicago: Institute of Syriac Manuscripts Studies, 1982.

⁴⁴Vt nt Jaan Puhvel. *Comparative Mythology*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1987; Jaan Puhvel. *Võrdlev mütoloogia*. Tartu: Ilmamaa, 1996; eriti *Hittite Etymological Dictionary*, Vol. 1–5. Walter de Gruyter, 1981–2005.

⁴⁵Ivar Paulson. *Die primitiven Seelenvorsellungen der nordeurasischen Völker. Eine religionsethnographische und religionsphänomenologische Untersuchung*. — *The Ethnographical. Museum of Sweden, Stockholm. Monograph Series, 5* (doktoriväitekirja). Stockholm, 1958; Ivar Paulson. *Schutzgeister und Gottheiten des Wildes (der Jagdtiere und Fische) in Nordeurasien. Eine religionsethnographische und religionsphänomenologische Untersuchung*. — *Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Comparative Religion, 2*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961.

sinoloogia-alane teadustöö. Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aupresident, Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse juhataja vanemteadur L. Mäll jätkab budoloogiaalast teadustööd — temalt on ilmunud uusi tõlkeid klassikalistest Ida keeltest, tõlgete kordustrukke, 1998. a “Eesti mõtteloo” sarjas mahukas eestikeelne ja 2004. a ingliskeelne artiklite kogumik,⁴⁶ mille kordustrukki avaldas 2005. a India eliitkirjastus Motilal Banarsidass.⁴⁷ L. Mälli töid on ilmunud eesti, vene, inglise, prantsuse, hiina, jaapani, ungari ja läti keeles. L. Mäll on pidanud külalisloenguid või esinenud ettekannetega konverentsidel järgmistes maades: Aserbaidžaan, Austria, Gruusia, Hiina RV, Holland, Belgia, India, Inglismaa, Jaapan, Leedu, Mongoolia, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Soome, Šveits, Taani, Tadžikistan, Taiwan, Tšehhi, Türgi, Ukraina, Ungari, Venemaa Föderatsioon (sealhulgas ka Adõgee, Burjatia, Karjala, Komi, Mari El, Tatarstan, Tšetšeenia, Tšuvaššia). EAO auliige, filoloogiakandidaat Haljand Udam oli Eesti juhtivaid arabiste ja islami tundjaid.⁴⁸ EAO auliige, tõlkija ja kirjanik Boris Kabur (1917–2002) tõlkis ladinatähestikulise transliteratsiooni järgi akkadi keelest ja avaldas 1990. aastate esimesel poolel Gilgameši lugulaulu.⁴⁹ EAO liige, eesti ja võrdleva rahvaluuleteaduse professor Ü. Valk (filoloogiadoktor 1994) tegeleb Lõuna-Aasia, eriti India rahvapärимuse uurimisega ja on tõlkinud ka veedade ajastu tekste.⁵⁰ EAO liige, orientalistikakeskuse teadur M. Läänemets on

⁴⁶Vt eriti raamatuid Linnart Mäll. Nulli ja lõpmatuse kohal. — Eesti mõttelugu 21, Tartu: Ilmamaa, 1998 (kordustrukkk 2003); Linnart Mäll. Studies in the Aastasahasrikā Prajnāpāramitā and other Essays. — Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova, Vol. I. Centre for Oriental Studies, University of Tartu, 2003; Budismi pühad raamatud 1.: Seadmuseratta käimapanemine, Lühikesed lugemised, Dhammapada. Paali keelest tõlkinud ning eessõna ja kommentaariumi kirjutanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis, 2004; Budismi pühad raamatud 2.: Teemantsuutra, Sūdasuutra, Ühetähesuutra. Sanskriti ja klassikalisest tiibeti keelest tõlkinud ning eessõna ja kommentaariumi kirjutanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis, 2005.

⁴⁷Linnart Mäll. Studies in the Aastasahasrikā Prajnāpāramitā and other Essays. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 2005.

⁴⁸Vt eriti Haljand Udam. Orienditeekond. Eesti mõttelugu 37, Tartu: Ilmamaa, 2001; Haljand Udam. Seletusi ja kommentaare. Lisandused ehk Teekond Umar Hajjami juurde. — Umar Hajjam. Nelikvärsid. Pärsia keelest tõlkinud, seletused ja kommentaarid kirjutanud Haljand Udam. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000, lk 127–252.

⁴⁹Gilgameš. “Sellest, kes kõike näinud”. Gilgameši lugu manatarga Sinlikiunninni sõnade järgi. Tõlkinud Boris Kabur. Tallinn: Kupar, i.a.

⁵⁰Vt nt Ülo Valk. Müüt kui püha olevik: Jumalate elust tänapäeva Indias. — Uurimusi müüdist ja maagiast. Koostanud Peet Lepik. Tallinna Pedagoogikaülikool. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2001, lk 95–109; Ülo Valk. Ex Ovo Omnia: Where Does the Balto-Finnic Cosmogony Originate? — Oral Tradition. Volume 15, Number 1., 145–158, March, 2000. Slavica

jätkanud õpinguid Hiina RVs ja Hiina Vabariigis, on õpetanud TÜs klassikalist ja tänapäeva hiina, tiibeti ja sanskriti keelt ning on kujunenud arvestatavaks sinoloogiks.⁵¹ EAO asepresident, EV Riigikogu liige Andres Herkel tõlgib ja uurib budistliku ja hinduistliku psühholoogiaga seotud tekste.⁵² EAO kirjavahetajaliige, vabakutseline egiptoloog Sergei Stadnikov tõlgib vanaegiptuse keelest ja on avaldanud mitmeid uurimusi.⁵³ Sanskriti ja tiibeti keelt on TÜs õpetanud ka EAO kirjavahetajaliige, vabakutseline tõlkija Maret Kark, kes on Eesti—Tiibeti Kultuuriseltsi esimees. TÜ orientalistikakabinetis on taastatud jaapani ja türgi keele õpetamine, millega tegelevad vastavalt Eri Miyano ja Hagani Gajöblö.

Orientalistika arendamisele on Tartu Ülikoolis takistusi tehtud ka pärast Eesti Vabariigi taastamist. Nii näiteks hääletas 1994. aastal TÜ Nõukogu tollaegne koosseis erinevatel istungitel maha orientalistika õppekava avamise ja orientalistika osakonna loomise, samuti Richard Villemssi ettepaneku valida XIV dalai-laama TÜ audotoriks. Dalai-laama valiti TÜ orintalistikakeskuse ettepanekul TÜ audotoriks alles 27. mail 2005.

Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi president oli kuni 2001. aastani L. Mäll ning asepresidendid T. Kulmar ja M. Läänemets. 2001. a valiti L. Mäll seltsi aupresidendiks. Presidendiks sai T. Kulmar ja asepresidendiks

Publishers, Inc. Indiana University; Ülo Valk. Some Remarks on the Cult of the Dead in Contemporary India: Afterlife in “Scriptural and Popular Hinduism”. — *Acta Ethnographica Hungarica*, 43 (1–2), 163–174 (1998), Budapest; Atharvaveeda. Valik loitse. (Tõlge veedade keelest ja kommentaarid Ülo Valk). — *Akadeemia*, 9, 1997, lk 1866–1884; Rigveeda. (Seitsme hünni tõlged veedade keelest, kommentaarid, saatesõna Esoteeriline “Rigveeda” Ülo Valk). — *Vikerkaar*, 9, 1993, lk 12–40.

⁵¹Märt Läänemets. Li Bo tõlgitavus ja tõlgitamatus. Li Bo luulet. Tõlkinud ja kommenteerinud Märt Läänemets. — *Akadeemia*, 2, 1996, lk 306–334; Märt Läänemets. “Lunyu” kui ajalooallikas: Magistriväitekiri. Tartu Ülikooli ajaloo osakond, Tartu, 1999 (Käsikiri); Sun Zi. Sun Bin. Sõja seadused. Klassikalisest hiina keelest tõlkinud ja kommenteerinud Märt Läänemets. Tallinn: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2001.

⁵²Vt nt Andres Herkel. Pratiyasamutpada ehk Sõltuvuslik tekkimine. — *Akadeemia*, 3, 1994, lk 533–570; Aitareja upanišaad. Tõlkinud Andres Herkel. Andres Herkel. Kuidas lugeda upanišade? — *Akadeemia*, 9, 1996, lk 1876–1884; Andres Herkel. Müüt ja mõtlemine. Tartu: Ilmamaa, 2002. A. Herkelil on magistrikraad TÜst ajaloo erialal.

⁵³Vt nt 2000.a. Tallinna Pedagoogikaülikoolis magistriväitekirjana kaitstud Sinuhe jutustus. Egiptuse üliku elust ja seiklustest. Vanaegiptuse keelest tõlkinud ja kommenteerinud Sergei Stadnikov. Tallinn: Kodutrükk, 1996; Sergei Stadnikov. Vana-Egiptuse kultuurilugu. Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Tallinn: Kodutrükk, 1998.

A. Herkel. EAO teadussekretärideks on olnud Harri Ints,⁵⁴ M. Läänemets⁵⁵ ja Teet Toome.⁵⁶ EAO põhiliseks tegevuseks 1990. aastatel oli avalike töökoosolekute, näituste, loeng-kontsertide, filmiõhtute ja eelkõige igaaastaste orientalistikapäevade korraldamine. Koostöös Eesti Kongressi ja Tartu Ülikooliga 1991. a oktoobris ning koostöös Riigikogu Tiibeti toetusgrupi ja Tartu Ülikooliga 2001. a on EAO aidanud korraldada Tema Pühaduse XIV dalai-laama Tendzin Gyatso visiite Eestisse.

2002. a loodi Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi ja TÜ orientalistika-keskuse ühisel ettevõtmisel Tallinnas MTÜ Mahajaana Instituut, mille tegevuse eesmärgiks on India, Tiibeti ja Kaug-Ida kultuuri ja keelte õpetamine. 2004. a nimetati ühing ümber Budismi Instituudiks. Nelja aasta jooksul on eelkõige tallinlastele korraldatud tasulisi loengukursusi (kuulajaid *ca* 50), keeleõpet (rühmas 5–10 õppijat) ja õppereise Indiasse. Budismi Instituudi nõukogu juhib president L. Mäll, instituudi direktoriks on EAO juhatuse liige helilooja Sven Grünberg.

Tartu Ülikooli usuteaduskonnas toimub semitistika-alane õppe- ja teadustegevus Vana Testamendi teaduse ja semiidi keelte professori Kalle Kasemaa (professor 1991, *dr. theol.* 1997)⁵⁷ juhtimisel. K. Kasemaa on Uppsala ja Haifa ülikooli audoktor ja tõlkija semiidi keeltest. Korduvalt on usuteaduskonnas külalisprofessorina õpetanud Eestist pärit Iisraelis elav Haifa ülikooli emeriitprofessor ajaloodoktor Michael Heltzer, rahvusvaheliselt tuntud Ees-Aasia muistsete tekstide uurija, kes on oma töid avaldanud

⁵⁴H. Ints oli koos Indrek Udega 1991. a ka EAO Sõnumitooja toimetaja.

⁵⁵M. Läänemets oli koos Indrek Udega aastail 1989–1990 ka EAO Sõnumitooja toimetaja.

⁵⁶T. Toome on toimetanud mitmeid orientalistikaalaseid raamatuid, nende seas: Linnart Mäll. *Studies in the Aśtasahasrikā Prajñāpāramitā and other Essays.* — *Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova, Vol. I.* Centre for Oriental Studies, University of Tartu, 2003; *Budismi pühad raamatud 1.: Seadmuseratta käimapanemine, Lühikesed lugemised, Dhammapada.* Paali keelest tõlkinud ning eessõna ja kommentaariumi kirjutanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis, 2004; *Budismi pühad raamatud 2.: Teemantsuutra, Südasuutra, Ühetähesuutra.* Sanskriti ja klassikalise tiibeti keelest tõlkinud ning eessõna ja kommentaariumi kirjutanud Linnart Mäll. Tartu: Lux Orientis, 2005. Teet Toome on tõlkinud raamatu: XIV dalai-laama: *Kuidas anda elule mõte.* Koostanud Jeffrey Hopkins. Tallinn: Tänapäev, 2005, ja olnud konsultant raamatule: Roland Barrauz. *Dalai-laamade ajalugu: Neliteist peegeldust Ilmutuste järvel.* Tartu: Kunst, 2006.

⁵⁷K. Kasemaa töid vt nt doktoriväitekirjast Kalle Kasemaa. *Semitistikast ja poetikast.* — *Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis, 3.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.

ka eesti keeles.⁵⁸ Usuteaduskonnas kaitstakse ka väitekirju, mille teemaks on Uku Masingu hiiglasuure teadusliku pärandi tundmaõppimine.⁵⁹

Alates 1997. aastast töötab Tartu Ülikooli usuteaduskonnas *dr. phil.* Thomas Richard Kämmerer Münsteri ülikoolist — algul Vana Testamendi õppetooli külalisprofessorina, 2002. aastast Lähis-Ida vanade keelte ja kultuuride professorina. Ta õpetab Lähis-Ida usundiloo seotud distsipliine: sumeri ja akkadi keelt, Vana-Mesopotaamia arheoloogiat ja Lähis-Ida usundilugu. Thomas Kämmereri eestvõttel asutati 1998. a Eesti Assürioloogia Selts, mis korraldas aastail 1998–2005 seitse rahvusvahelist konverentsi. Teist liini pidi on kujunenud assürioloogiks usuteaduskonna lõpetanu Amar Annus, kes tõlkis ja kommenteeris TÜ usuteaduskonnas magistritööks Hammurabi koodeksi,⁶⁰ kaitses 2002. a. Helsingi ülikoolis doktoriväitekirja ning on tõlkinud teisigi olulisi Vana-Mesopotaamia tekste.⁶¹ Tema toimetamisel on ilmunud kaks Lähis-Ida vanade tekstide tõlkeantoloogiat.⁶²

TÜ usuteaduskonna võrdleva usuteaduse professor T. Kulmar (*dr. theol.*, 1994, professor 1997) tegeleb lisaks Kolumbuse-eelse Ameerika kõrgkultuuridele ja religioonifenomenoloogiale ka Eesti orientalistika ajalooa.⁶³

⁵⁸Vt nt Michael Heltzer. Juudi diasporaa tekkimisest. — Akadeemia, 11, 1993, lk 2201–2207; Michael Heltzer. Nihilismist vana aja uurimisel. — Akadeemia, 12, 1996, lk 2597–2602.

⁵⁹Vt nt Andres Gross. Uku Masing Vana Testamendi teadlasena Tartu Ülikoolis 1926–1940. Magistriväitekirja. Tartu: Tartu Ülikooli usuteaduskond, 1997 (Käsikiri); Arne Hiob. Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned. — Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis, 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.

⁶⁰Amar Annus. Codex Hammurabi teiste kiilkirjaseaduste ja Vana Testamendi seadustike valguses: Tõlge ja kommentaarid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli usuteaduskond, 1998.

⁶¹Amar Annus. Codex Hammurabi teiste kiilkirjaseaduste ja Vana Testamendi seadustike valguses: tõlge ja kommentaarid. Magistriväitekirja. Tartu: Tartu Ülikooli usuteaduskond, 1998 (Käsikiri); Amar Annus. The God Ninurta in the Mythology and Royal Ideology of Ancient Mesopotamia. — State Archives of Assyria Studies, Vol. XIV. The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki, 2002 (Doktoriväitekirja); Kuningas Gudea templihümn. Sumeri keelest tõlkinud Sven-Erik Soosaar ja Amar Annus. Tallinn: Kirjastuskeskus, 2002; Eneuüma eliš. Babüloonia loomiseepos. Akkadi keelest tõlkinud ja eessõna: Amar Annus. Tallinn: Kirjastuskeskus, 2003.

⁶²Muinasaja seadusekogumike antoloogia. Tõlkinud eesti keelde ja kommenteerinud Amar Annus, Kaspar Kolk, Jaan Puhvel, Janika Päll. Tallinn: Varrak, 2001; Muinasaja kirjanduse antoloogia. Koostanud Amar Annus. Tõlkijad Amar Annus, Michael Heltzer, Kalle Kasemaa, Uku Masing, Jaan Puhvel, Vladimir Sazonov, Sven-Erik Soosaar, Sergei Stadnikov, Raul Veede. Tallinn: Varrak, 2005.

⁶³Vt nt Tarmo Kulmar. Üliõpilasorientalistika hiilgeaeg 1971–1983. — Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXX. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998, lk 106–114; Tarmo Kulmar.

T. Kulmar on alates 2001. aastast Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi president. Ta korraldab ka usuteaduskonna ja EAO koostööd Münsteri ülikooli *Ugarit-Forschungs-Stelle* ga ja Saksamaa Religiooniloo Seltsiga (*Deutsche Religionsgeschichtliche Studiengesellschaft*), mida juhatab Münsteri ülikooli emeriitprofessor Manfred L. G. Dietrich, Lähis-Ida vanade kultuuride nimekaid asjatundjaid Saksamaal. Sidemed tekkisid juba 1990. aastate algul, kui selle teadusühingu esimeheks oli Saarbrückeni ülikooli professor Alfred Rupp (1930–1993). Sellest ajast saati on eesti ja saksa religiooniloolased korraldanud mitmeid ühiseid teadusüritusi. Aastail 1999, 2001, 2003 ja 2006 on peetud Tartus kolm rahvusvahelist konverentsi ka Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi osavõtul, mille ettekanded on avaldatud maineka seeriaväljaande *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte* köidetes.⁶⁴

Tartu Ülikooli ajaloo osakonna üldajaloo õppetooli juures õpetatakse Idamaade ajalugu valikkursuste raames, kuid neid kuulutatakse välja küllaltki juhuslikult, mida tingib nn Bologna õppesüsteem. Pärast EAO auliikme M. Tänava pensionile jäämist on Vana-Idamaade ajaloo teemasid käsitlenud Mait Kõiv (*PhD* 2004). Alates 2005. aastast on kutsutud Vana-Mesopotaamia kultuuri ja religiooni valikaineid õpetama A. Annus, Vladimir Sazonov (*MA (hist.)* 2005) ja Peeter Espak (*MA (theol)*

Religiooniteadused ja usundilugu teadusliku uurimisvaldkonnana Eestis. — Usuteaduslik ajakiri 1/2000 (47). Akadeemilise Teoloogia Seltsi väljaanne. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts, 2000, lk 102–119; Tarmo Kulmar. Usk ja usund, mõisted ja mõttelugu: Saatesõna. — Uku Masing. Üldine usundilugu. Tartu: Ilmamaa, 2000, lk 469–473; Tarmo Kulmar. Orientalistika /Eesti orientalistika ajalugu/. — Eesti Entsüklopeedia, 11. köide, Tallinn: Entsüklopeediakirjastus, 2002, lk 533–534.

⁶⁴Vt EAO liikmete A. Herkeli, T. Kulmari, H. Kääriku, M. Läänemetsa, L. Mälli ja S. Stadnikovi artikleid väljannetes: Endzeiterwartungen und Endzeitvorstellungen in den verschiedenen Religionen. Akten des Vierten Gemeinsames Symposiums der Evangelisch-Theologischen Fakultät der Universität Tartu und der Deutschen Religionsgeschichtlichen Studiengesellschaft am 5. und 6. November 1999 zu Tartu/Estland. — *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte (FARG)*, Bd. 34. Münster: Ugarit-Verlag, 2001; Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart. Akten des Fünften Gemeinsames Symposiums der Evangelisch-Theologischen Fakultät der Universität Tartu, der Estnischen Studiengesellschaft für Morgenlandkunde und der Deutschen Religionsgeschichtlichen Studiengesellschaft am 2. und 3. November 2001 zu Tartu/Estland. — *FARG*, Bd. 36. Münster: Ugarit-Verlag, 2003; Die Bedeutung von Grundtexten für die religiöse Identität. Akten des Sechsten Gemeinsames Symposiums der Evangelisch-Theologischen Fakultät der Universität Tartu, der Estnischen Studiengesellschaft für Morgenlandkunde und der Deutschen Religionsgeschichtlichen Studiengesellschaft am 3. und 4. Oktober 2003 zu Tartu/Estland. — *FARG*, Bd 40. Münster: Ugarit-Verlag, 2006.

2006).⁶⁵ 1990. aastatel töötas lühemat aega Aasia ja Aafrika maade ajaloo õppejõuna Mart Siiroja. Martin Hallik (PhD (*hist.*) 2001, dotsent 2002–2005) võttis Aasia ja Aafrika maade uusaja õpetamise üle pensionile läinud O.-M. Klaassenilt. M. Hallik uurib Tartu Ülikooli orientalistika ajalugu ja on mitu uurimust kirjutanud kahasse O.-M. Klaasseniga.⁶⁶ Islami uurija Üllar Peterson (MA (*hist.*), 2005) õpetab islamistika valikaineid ajaloo osakonnas ja usuteaduskonnas.⁶⁷ Ajaloo osakonnas, usuteaduskonnas ja semiootika osakonnas on India-, Hiina- ja budismi-alaseid loengukursusi andnud L. Mäll ja M. Läänemets.

Tallinna ülikoolis tegeleb jaapani kirjanduse ja kultuuri uurimisega EAO kirjavahetajaliige, Eesti Humanitaarinstituudi kultuuriteaduse professor ja Helsingi ülikooli japanistika professor Rein Raud (PhD 1994 Helsingi ülikoolis, alates 2006 Tallinna ülikooli rektor), kes on tuntud ka jaapani luule tõlkijana.⁶⁸ Idamaade keeli õpetatakse ka Tallinna ülikoolis: endise Tallinna Pedagoogikaülikooli türki keele kabinetti, praegust TLÜ Idamaade keelte õppetooli juhatab EAO liige Angelina Tšaikovskaja. Jaapani ja türki

⁶⁵Vladimir Sazonov. Kuningavõimu ideoloogia Sargoniidide ajastul (XXIV–XXII sajand eKr) / Идеология царской власти в эпоху Саргонидов (XXIV–XXII вв. до н. э.): Magistritöö. Tartu Ülikooli ajaloo osakond, 2005. Peeter Espak. Ancient Near Eastern gods Enki and Ea. Diachronical analysis of texts and images from the earliest sources to the neosumerian period. Masters' thesis. Tartu Ülikooli usuteaduskond, 2006. P. Espak on sumeri keelest tõlkinud ja kommenteerinud kiilkirjatahvlite tekstifragmente, vt nt Peeter Espak. Urukagina 15 — vanasumeri loomismüüdi fragment 24. sajandist eKr. — Verbum habet Sakala 2004. Täienduskõide. Tartu: Korp! Sakala, 2005, lk 47–49.

⁶⁶Vt nt Martin Hallik. Tartu Ülikooli õppejõudude ja kasvandike osast humanitaario-orientalistikas (1802–1940). — *Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis*, 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001; Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen. Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002 (vt bibliograafiat); Martin Hallik, Olaf-Mihkel Klaassen. Taaveti tähest Talibani langemiseni: konfliktid ja arengud Lähis- ja Kesk-Idas pärast Teist maailmasõda. Tallinn: Argo, 2004.

⁶⁷Üllar Peterson. Džihaadi kontseptsiooni kujunemine koraanis: Magistritöö. Tartu Ülikooli ajaloo osakond, 2005.

⁶⁸Vt nt Rein Raud. The Role of Poetry in Classical Japanese Literature: A Code and Discursivity Analysis: Doctoral thesis. Published by Eesti Humanitaarinstituut, Tallinn, 1994; Rein Raud. The genesis of the logic immediacy. — *Asian Philosophy*, 3–4, 2003, pp 131–143; Rein Raud. 'Place' and 'being-time': spatiotemporal concepts in the thought of Nishida Kitaro and Dogen Kigen. — *Philosophy East and West*, 1/1/2004; Süda on ainuke lill: Valimik klassikalist jaapani luulet. Nagauta, tanka ja renga. Klassikalisest jaapani keelest tõlkinud ning kommenteerinud Rein Raud. Tallinn: Eesti Raamat, 1992; Mäetipp järve põhjas. Valik haiku-luulet. Klassikalisest jaapani keelest tõlkinud ja kommenteerinud Rein Raud. Tallinn: Tänapäev, 2006.

keelte õpetamist ja sellealaseid uuringuid Eestis toetavad vastavalt Jaapani ja Türgi valitsus.

Lõpetuseks. Orientalistika kui teadus on Eestis ajaloolistel põhjustel olnud seotud ennekõike Tartu Ülikooliga. Tallinna kõrgkoolide juures on hakatud Idamaade keeli õpetama ja orientalistikaalast teadustööd tegema viimastel aastakümnetel. Eesti semitistika juured ulatuvad 17. sajandise, indoeuropeistika ja indoloogia lätted 19. sajandisse ning neid teadusharusid on siin jõudsalt edendatud sisuliselt katkematult. Tibetoloogia, sinoloogia, japanistika ja turkoloogia said kindlale alusele 20. sajandil, ilmutades samuti tugevnevat tulevikuperspektiivi. Orientalistikaga tegelemiseks tehti eriti palju takistusi Nõukogude okupatsiooni ajal, kuid Idamaade keelte õpetamine ja kõrgtasemel teaduslik uurimistöö on toimunud kõigest hoolimata. Orientalistika erinevate valdkondade õpetamise ja uurimise traditsioon Eestis on seega vana ja auväärne.